

Margherita Szulińska

Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków
w Warszawie

ZBUDOWAĆ WARSZAWĘ PIĘKNĄ... O NOWY KRAJOBRAZ STOLICY (1944-1956)

Jerzy Kochanowski, Piotr Majewski, Konrad Rokicki, Tomasz Markiewicz

Wyd. TRIO, Warszawa 2003

Powojenna odbudowa Warszawy jest tematyką książki zatytułowanej „Zbudować Warszawę piękną... O nowy krajobraz stolicy (1944-1956)”, na którą składają się cztery artykuły autorstwa Jerzego Kochanowskiego, Piotra Majewskiego, Konrada Rokickiego i Tomasza Markiewicza. Publikacja ta powstała w ramach zapoczątkowanej przez warszawskie Wydawnictwo TRIO serii publikacji pod nazwą „W krainie PRL”.

Myślą przewodnią tej serii jest wydobycie na światło dzienne nadal mało znanych aspektów życia społeczno-gospodarczego Polski, które uznane niegdyś przez centralne władze PRL za wrogie dla systemu, nie miały racji bytu w przesiąkniętej komunistyczną ideologią „peerelowskiej codzienności”. Źródłem informacji i materiałem badawczym serii jest historia ludzi, wydarzenia, problemy, zaczerpnięte z powstałych w latach 1945-1989 dokumentów, aktów prawnych, listów obywateli kierowanych do przedstawicieli ówczesnych władz i innych przekazów pisanych z tego okresu. Inspiracją do podjęcia tej tematyki był brak prowadzonych na szerszą skalę badań nad powojennymi realiami życia społeczeństwa, w tym również społecznych aspektów odbudowy Warszawy jako stolicy i miasta, które w sposób szczególny ucierpiało na skutek prowadzonych działań wojennych i powojennej modernizacji. Taki stan rzeczy spowodowany jest zarówno zbyt krótkim odstępem

czasu, który pozwoliłby na obiektywne spojrzenie na tamten okres, jak i trwającymi nadal konsekwencjami wprowadzonych wówczas norm i przedsięwzięć, które miały i nadal mają bezpośrednie odbicie w życiu społeczeństwa.

Wprowadzeniem do książki „Zbudować Warszawę piękną...” są przytaczane w artykule Jerzego Kochanowskiego trzy koncepcje odbudowy Warszawy, zawarte w listach zwykłych obywateli do ówczesnych władz państwowych. Lektura tych, jak można by powiedzieć „listów intencyjnych”, ze względu na zawarte w nich poglądy, jest wielce intrygująca. Warszawa jawi się w nich jako miasto pozbawione „zabytkowego balastu” o nowym układzie przestrzennym z zabudową w postaci wieżowców.

Dla władz państwa odbudowa stolicy stała się „zagadnieniem czołowym” i politycznym narzędziem propagandy, m.in. za sprawą Józefa Stalina, który sprzeciwił się projektowi przeniesienia choćby na krótki czas siedziby rządu do Łodzi. Jak podkreśla autor, prezentowane teksty odpowiadają klimatowi pozostałych artykułów publikacji, co czyni zawarte w nich wizje miasta swoistym *signum temporis* epoki.

Artykuł Piotra Majewskiego, kustosa Zamku Królewskiego w Warszawie, poświęcony jest niezrealizowanym koncepcjom odbudowy zamku, pochodzącym z lat 1944-1956. Autor odkrywa w nim kulisy zmagania różnych opcji specjalistów, w których ręce

złożono realizację tego zaszczytnego zadania. Skupiony wokół prof. Jana Zachwatowicza nurt konserwatorski tzw. „zabytkowiczów”, toczył spory z osadzonymi silnie w nowych realiach politycznych „modernizatorami”, na których czele stał Józef Sigalin, piastujący wówczas funkcję architekta miasta. Konflikt narastał i stał się otwarty z chwilą powierzenia budowy Trasy W-Z pracowni zorganizowanej do tego celu przez Józefa Sigalina.

W materiale przytaczanych jest wiele wypowiedzi argumentujących racje obydwu stron.

1. Budowa Pałacu Kultury i Nauki. Fot. Archiwum PKiN.
1. Construction of the Palace of Culture and Science. Photo: PKiN's Archive.

Dzięki temu można prześledzić proces rodzącego się na gruncie polskim specyficznego nurtu architektury socrealistycznej, którego założenia i idee przyćmiły w tym okresie stanowisko „zabytkowiczów” w kwestii odbudowy Zamku Królewskiego w jego historycznych formach. Sprawa odbudowy zamku jako symbolu państwa, ciągłości tradycji i kultury polskiej stała się punktem wyjścia do szerokiej dyskusji na temat odbudowy warszawskiej starówki i zabytkowej architektury śródmieścia Warszawy. W politycznej sytuacji Polski tamtych

lat rozważania nad koncepcją odbudowy stolicy były dla władz jedynie badaniem opinii i nastrojów społeczeństwa przed planowanym wprowadzaniem pełnej kontroli wszystkich sfer życia.

Sytuacja pierwszego dziesięciolecia odradzającej się Polski miała odbicie i kontynuację w następnej dekadzie, czego wyrazem była budowa Pałacu Kultury i Nauki, jako sztandarowego gmachu epoki realizmu socjalistycznego. Ten temat został szeroko rozpatrzony w artykule historyka Konrada Rokickiego pt. „Kłopotliwy dar: Pałac Kultury i Nauki”.

Stanowi on minimonografię obiektu, którą autor oparł o możliwe do pozyskania na terenie Polski materiały archiwalne i wcześniejsze publikacje. W bardzo obrazowy sposób przedstawił zarówno genezę powstania budowli, jak również przebieg budowy i towarzyszącą „kłopotliwemu darowi” propagandę społeczną. Atutem publikacji jest podjęta przez Rokickiego próba oszacowania bezpośrednich kosztów, jakie musiała ponieść Polska jako strona obdarowana. Autor, nie ulegając niegasnącym emocjom, jakie wciąż wywołuje Pałac Kultury i Nauki, z dystansem badacza podchodzi do oceny współczesnych projektów zagospodarowania samego pałacu, jak również najbliższego jego otoczenia. Prowadzone w otoczeniu pałacu inwestycje wykluczają obecnie możliwość realizacji wspomnianej przez autora tzw. „korony warszawskiej”. Północną ścianę placu zaczyna tworzyć wznoszone obecnie centrum handlowo-usługowe „Złote Tarasy”, zaś wzdłuż ulicy Marszałkowskiej planowana jest zabudowa odpowiadająca gabarytami kamienicom, które zostały złożone w ofierze „nowemu”, powojennemu centrum Warszawy.

Ostatni artykuł porusza problem odbudowy Warszawy z punktu widzenia mieszkańców wyburzanych kamienic. Artykuł Tomasa Markiewicza zatytułowany „Prywatna odbudowa Warszawy”, odnosząc się do konkretnych przykładów historii kilku rodzin warszawskich, które, jak wiele innych po wojnie, powróciły do swoich domostw, odkrywa mechanizmy działania nowej władzy. Ukoronowaniem jej poczynań stała się ustawa wywłaszczeniowa, niwecząca trud i zapał ludzi pragnących odbudować swoje siedziby. Perfidia władz, polegająca na odbieraniu ludziom własności w momencie znacznego zaawansowania prac budowlanych oraz pozaciąganych kredytów, pozbawiała ich nadziei,

a nawet sensu życia. Wkrótce działania tego typu przejęło sterowane przez władzę Biuro Odbudowy Stolicy, nadużywając przy tym swych kompetencji, związanych ze wskazywaniem obiektów kompletnie zrujnowanych bądź opuszczonych. Artykuł w istotny sposób porusza wciąż nie przebadaną problematykę wznoszenia miasta z ruin i wymiany ocalałej po wojnie zabudowy.

Omawiana publikacja jest zatem jednym z przyczynków do poznania mechanizmów kształtowania ówczesnej świadomości społecznej. Poruszana przez autorów tematyka odbudowy Warszawy na tle „masowych czystek” zachowanej architektury, dyskusja nad kształtem symbolu miasta, jakim jest Zamek Królewski, czy też zajęcie się problematyką traktowanej jako pomoc Związku Radzieckiego dla polskiej stolicy

2. Kamienica Leona Wolskiego na rogu ulic Flory i Bagatela, stan obecny. Fot. T. Markiewicz.

2. Town house of Leon Wolski at the corner of Flory and Bagatela streets, present-day state. Photo: T. Markiewicz.

budowy Pałacu Kultury i Nauki nasuwa dalsze pytania i każe niecierpliwie oczekiwać na kolejną propozycję warszawskiego cyklu. Konieczność rozliczenia tej niedalekiej przeszłości posiada szczególne znaczenie dla procesu reprivatyzacji czy wyznaczenia właściwych kierunków dalszego rozwoju miasta. Z tymi zagadnieniami związana jest ściśle problematyka ochrony konserwatorskiej zabytkowych zasobów przestrzeni miejskiej. Jeżeli odbudowane obiekty były klasyfikowane (często w sposób automatyczny) jako narodowe dobra kultury, to należy się zastanowić, dlaczego budowle i założenia urbanistyczne reprezentacyjne dla socrealizmu – stylu uznawanego często jako ostatni z istniejących w historii sztuki, architektury i urbanistyki – nie zostały nadal docenione tym mianem.

TO BUILD A BEAUTIFUL WARSAW – FOR A NEW LANDSCAPE OF THE CAPITAL (1945-1956)

JERZY KOCHANOWSKI, PIOTR MAJEWSKI, KONRAD ROKICKI AND TOMASZ MARKIEWICZ,
WYD. TRIO, WARSZAWA 2003

The presented book – *To Build a Beautiful Warsaw – for a New Landscape of the Capital (1945-1956)* – published in the *W krainie PRL* (In the Land of the People's Republic of Poland) series, deals with the postwar reconstruction of Warsaw, with references to the social life of the

period. The four articles which comprise the publication contain assorted visions of a new town, which the authors analyse upon the examples of a discussion on the form of rebuilding the Royal Castle, the history of the construction of the Palace of Culture and Science, and the private

reconstruction of the town houses in the City. At the same time the book opens a separate series, announced by the publisher, relating to a town which suffered particularly painful blows by the war and postwar modernisation.